

Nabospråk /nordiske språk i lærerutdanninga

Voksenåsen 12. november 2010

Professor Arne Torp

Institutt for lingvistiske og nordiske studier

Universitetet i Oslo

Myter og fakta om nordiske språk i fortid og nåtid

Eksempel på hvordan folk tenkte om språkslektskap før den historisk-komparative språkvitenskapen ble utvikla på 1800-tallet

- ”Standardteorien” i det kristne Europa:
- Hebraisk var urspråket. Alle andre språk kommer fra den babelske forvirringa.
- En svensk polyhistor på 1600-talet: Olof Rudbeck d.e. (1630–1702): *Atlantica sive Manheim* (i 3 bind!):
- I *Atlantica* hevda Rudbeck at Skandinavia (som Rudbeck kalte *Thule*) var det forsvunne kontinentet/øya Atlantis, og svensk var urspråket som alle andre språk stamma fra.

- Noen "bevis" for teorien:
- *Herkules = Här-Kalle*
- *Hesperion = Jesper*
- *Pandora = Fan-Tora*
- *Proserpina = Frosse-Pina*
- *Brahman = Brage-man*
- *Styx = Stygg-å*
- *Bramma* (sted i India) = *Bromma*

Olof von Dalin (1708–1763) om Rudbecks ordforklaringer

Själva Adams namn är ren svenska: Adam var ju skapad av *jord*, av *stoft*. Det är ju *Av damm* (damm = stoft). När man från *Avdam* tar bort V, så blir det Adam.

Eva är också ren svenska. När mannen vaknade och fick se sin skönhet utan så mycket som en solfjäder, är det naturligt att han förundrade sig och sade: *He! Vad?* Och av de två orden blir ju strax: *Heva?*

Så til fakta:

Perioder i nordisk, spesielt skandinavisk, språkhistorie (og med noe ekstra om norsk...)

- Urnordisk (ca. 200–600)
- Synkopetida (600–900)
- ”Dønsk tunga”/norrøna (900–1300)
- Seinmiddelaldersk skand. (1300–1600)
- Moderne nordisk (1600–)

Historiske nedslag i dette foredraget

- Urnordisk (ca. 200–600)
 - HlewagastiR (400-talet) framfører noen strofer fra **Attilankwiþô*
- Gammalnorsk / norrønt (900–1300)
 - En far forteller sønnen sin hvordan en kjøpmann skal leve (*Kongespeilet*, 1200-tallet)
- Mellomnorsk (1300–1600)
 - Språklig forfall på 1400-tallet
- Norsk blir dansk (fra ca. 1450)
 - sogneprest *Petter Dass* (1647–1707) serverer fra *Nordlands Trompet*

Da legger vi ut på den historiske ferden...

Historia til gullhorna – i korte drag

- Begge horna er funnet ved Gallehus i Sønderjylland, i henholdsvis 1639 og 1734
- 4. mai 1802 ble begge horna stjålet av en gullsmed, som smelta dem om (i alt 7,5 kg gull!)
- Få dager seinere skrev Adam Oehlenschläger diktet "Guldhornene", som innvarsler romantikken i Danmark/Norge
- Det korte hornet inneholder den sannsynligvis mest berømte av alle runeinnskrifter

Tegning av det korte hornet med runeinnskrift

Gullhorninnskriften

- Original språkform (urnordisk; ca. 200–600)
ek HlewagastiR holtijaR horna tawiðo
- Norrønt (*dǫnsk tunga*; 800–1300)
*ek Hlégestr høltir horn táða
ek ?Hlegestr ?hyltir gerða horn
- Moderne skandinavisk
jeg ?Legjest ?holtingen gjorde/laga hornet

Så gir vi ordet til
kunsthandverkeren
(eller offerpresten?)

HlewagastiR,

som framfører noen strofer fra
*Attilankwipó

Synkroptida: En språklig revolusjon: Sammenligning av *Attilankwiþó på urnordisk og Atlakviða på norrønt

*Attilankwiþó
(*urnordisk, år 400*)

Atlakviða
(*norrønt, år 1200*)

Frágun frókinano
if ferhwa wilði
gotanó þeuðanaR
golþé kaupan.

Frágu fróknan
ef fjor vilði
gotna þjóðann
golli kaupar.

Synkoptida: Forandringer i setningsbygningen

Fra urn. S+ O+ V til norr. S+ V+ O

- Urnordisk: *ek hlewagastiR HoltijaR **horna** **tawido***
- Norrønt: *ek Hlégestr Høltir **gerða** **horn***
- Moderne norsk: *jeg Legjest holtingen **laga** **hornet***
- Tysk: delvis S(+ v)+ O+ V+ (v)
- ich **habe** **dich** **gesehen**
- (du weißt, dass) ich **dich** **gesehen** **habe**
- Nordisk og tysk: V2, engelsk bare S+ V
- **han** **kom** da
- da **kom** **han**
- dann **kam** **er**
- then **he** **came**

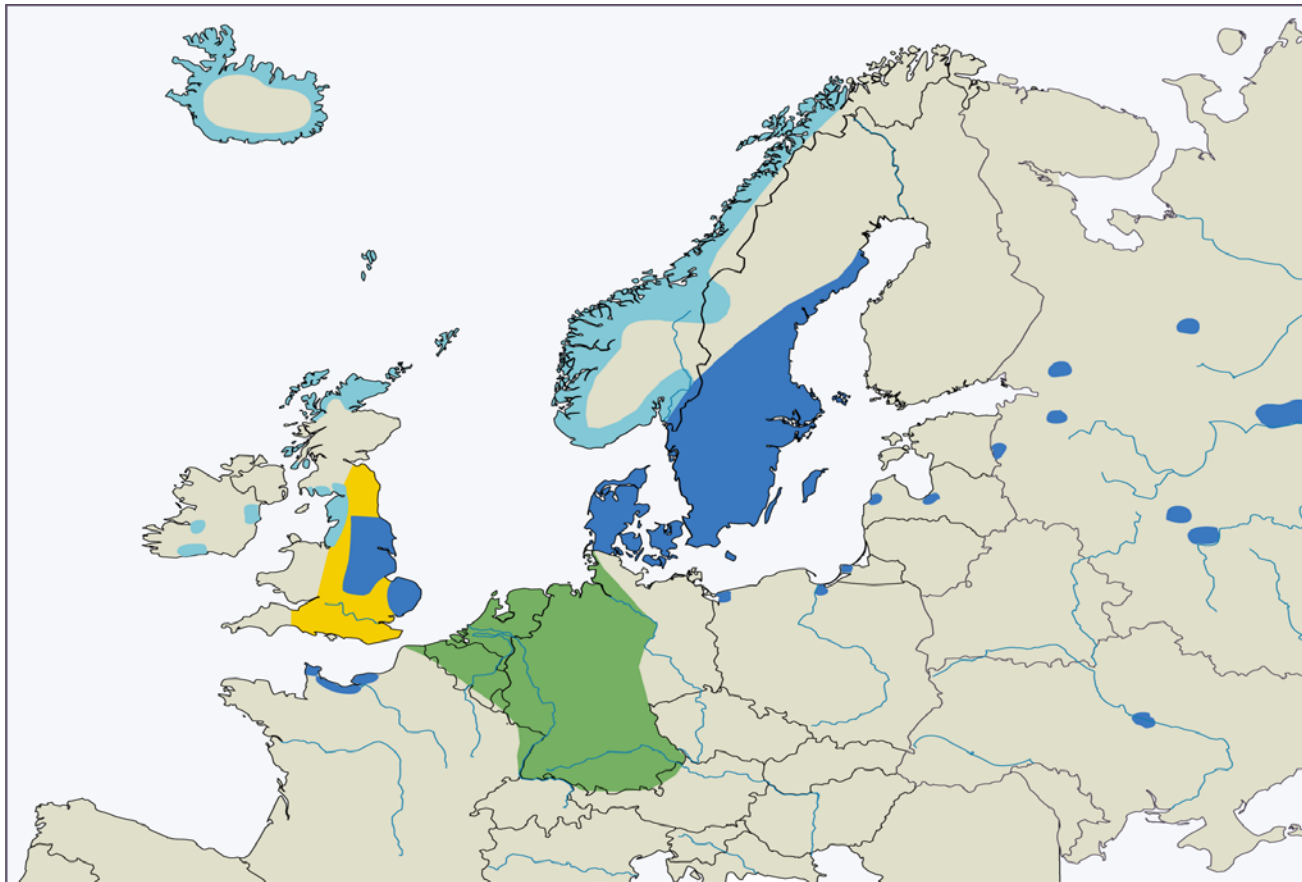
Synkopetida: Det oppstår nordiske dialektforskjeller

- **Monoftongering i øst:**

Norsk (dvs. nynorsk (!) + færøysk og islandsk)
stein, laus, løysa > dansk og svensk (+ bokmål!):
sten, løs, løsa (seinere *løse* i dansk – og dermed
også bokmål)

- *Et viktig pronomener (enhver er seg sjøl nærmest!)*
- *ek* (> *eg*) i vest; *jak* (> *jag, jeg*) i øst

Utbredelse av germanske språk på 900-tallet

 Norrønt/norskprega

 Norrønt/prega av dansk og svensk

 Germansk (engelsk)

 Germansk (tysk)

Ny myte om språkslektskap:
“Hvor udgangspunktet er galest,
blir tidt resultatet originalest”
(Henrik Ibsen: *Peer Gynt* 1867)

Hvordan man kan komme på villstrå
dersom man er professor i nordiske
språk og stoler mer på et forelda
kart enn på dagens språklige
terreng

En svensk professor om nordisk språkforståelse i 1940

- Språket ska ju vara meddelelsemedel. Förstår vi nordbor varann? [...] En svensk och en riksmålstalande norrman förstår väl varann bäst.

Därnäst lätt torde den språkliga umgängelsen förlöpa mellan en nynorsktalande norrman och en islänning.

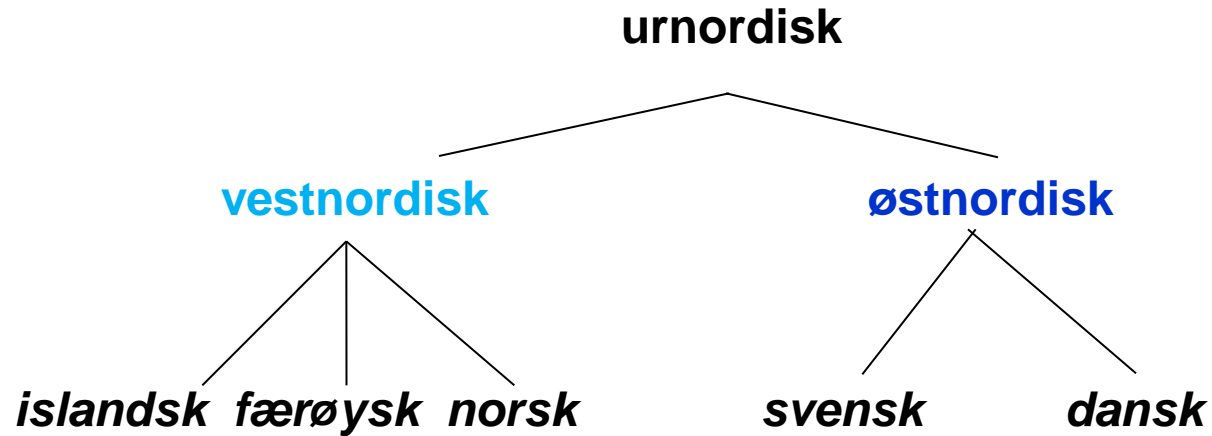
- Hjalmar Lindroth: *De nordiska systemspråken*

1942 s. 14

Bakgrunnen for Lindroths rangering

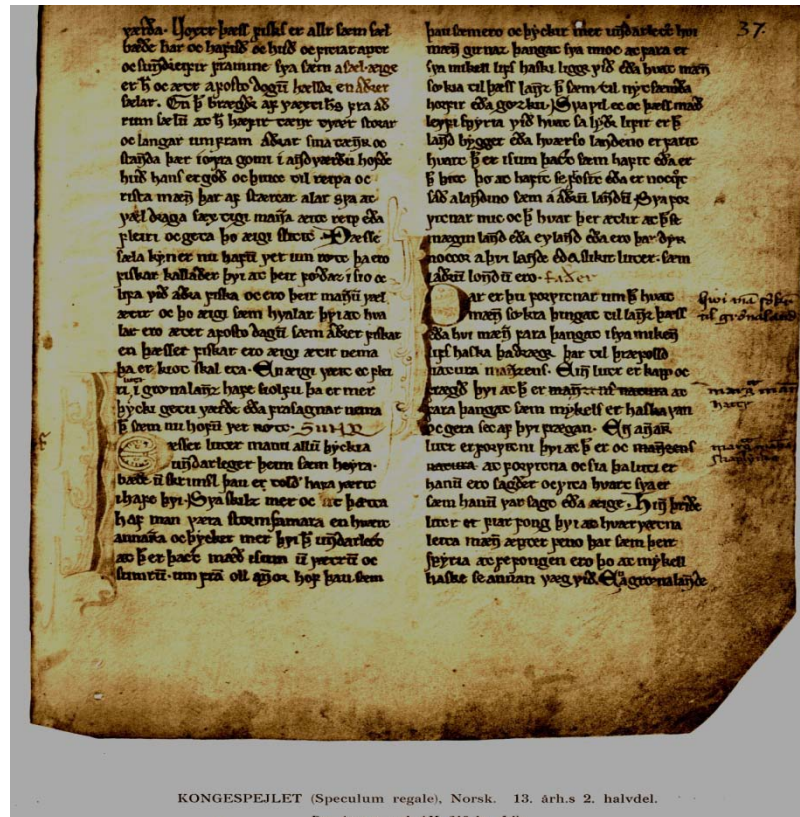
- Denna (dvs. urnordiskan) började på allvar splittras omkring 800. Det uppstod först en tveklyvning: i östnordiska och västnordiska. Till den förra räknas svenskan och danskan, till den senare norskan och dess dotterspråk isländskan. Detta betyder, att svenskan och danskan står varann närmare än någotdera av dem står norskan.
 - Hjalmar Lindroth: *De nordiska systemspråken*
1942 s. 19

Inndeling av nordiske språk etter stamtremodellen

Denne modellen fungerte bra for nordiske språk på 1200-tallet, men ikke for nordiske språk i dag!

Kongsspegelen – Konungs skuggsjá: Ein gammalnorsk læretekst frå midten av 1200-talet

KONGSPEJELET (Speculum regale), Norsk. 13. årh.s 2. halvdel.
Den Arnamagnæanske Samling, AM. 243, 8a, folio

Forskjeller mellom gammalnorsk og gammalislandsk (= norrønt) på 1200-tallet

norrønt = gammalislandsk

Góðan dag herra minn. Ek em svá
kominn til yðars fundar sem byrjar
hlýðnum syni ok lítillátum at hitta
ástsamligan fQður ok gQfgan, ok vil
ek þess yðr biðja at þér hafið
þolinmóði at hlýða þeim hlutum er
mik fýsir at spyrja, en lítillæti at
svara með góðfýsi spurnum hlutum.

Forskjeller mellom gammalnorsk og gammalislandsk (= norrønt) på 1200-tallet **gammalnorsk = *Kongespeilet***

Góðan dag hærra minn. Ek em svá
kominn til yðars fundar sem byrjar
lýðnum syni ok lítillátom at hitta
ástsamligan fQður ok gQfgan, ok vil
ek þess yðr biðja at þér hafer
þolenmóðe at lýða þeim lutum er
mek fýsir at spyrja, en lítillæti at
svara mæð góðfýsi spurnum lutum.

Her kommer litt av samtalen mellom far og sønn

Den seinmiddelalderske språkrevolusjonen i Skandinavia (1300–1600)

- Bøyingsystemet blir sterkt forenkla (bort med kasus i substantiv, pronomener og adjektiv; person- tal- og modusbøying i verb; **noen sterke verb blir svake**)
- Uttalen forandrer seg (korte og overlange stavelser forsvinner; mange vokaler flytter på seg, **noen konsonanter blir like**)
- Fram mot 1600 har språksystemet i de sentrale delene av Skandinavia i store trekk nådd fram til det moderne stadiet

1400-tallet var en av de verste forfallsperiodene i norsk språkhistorie: Ungdommen rota med verbbøyinga og holdt ikke styr på konsonantene

- Sterk og svak verbbøying
- tradisjonelt: *flá* – preteritum *fló* (jf. *slå* – *slo*)
- ”forfall”: *flá* preteritum *fláddi* (= *flá* – *flådde*)
- moderne norsk parallell: *bar, skar* > *bærte, skjærte*

- Konsonanten **þ**: *þak, þung, þing* > *tak, tung, ting*
- Konsekvens: *tak* : *þak* > *tak* = *tak*
- moderne norsk parallell: *skjenne* : *kjenne* > *skjenne* = *skjenne*

Språklige generasjonsmotsetninger på 1400-tallet

- Den østnorske bonden Harald Eiríksson snakker et alvorsord med sønnen sin, Éríker Haraldsson

Nordiske ”stater” i middelalderen (ca. 1000–1400): *Danmark, (Island), Noregr, Sveþiup*

- 1397–1523: Kalmar–unionen

- (1450: ”Bebindelsen” (*en stadughe, ewindeliche oc vbrødelighe sambining mellom righene Danmark oc Norige* – varte ikke ”ewindeligh”, men til 1814)

Nordiske stater og offisielle språk etter 1400-tallet

- etter 1523 var de to kongeriker i Norden:
 - 1) Danmark-Norge (med Færøyene og Island)
 - 2) Sverige-Finland
- det første ble styrt på dansk og det andre på svensk
- etter reformasjonen kom Bibelen på dansk og svensk + ”minoritetsspråka” islandsk og finsk alt på 1500-tallet
- nordmennene (+ andre ”minoriteter” i Danmark-Norge – færøyinger og samer) fikk derimot (foreløpig) ta til takke med den danske bibelen

Dansk som dominerende skriftspråk i Norge gjaldt offisielt fram til 1907

- Nå skal vi møte en glad prest fra Nord-Norge som har sunget landsdelens pris på dansk så bra at neppe noen andre har gjort det bedre seinere, verken på dansk eller andre språk.
- Får vi presentere – Herr Peder [personlig...](#)

Dansk vurdering av talemålet hos den norske overklassa på slutten av 1700-tallet

- Den ziirligste og meest skriftmessige Mundart falder ved Christiania, og i Christiania tales det smukkeste Dansk, dog blander sig nogle faae provincielle Ord iblandt. [f.eks. *Gut – Dreng; Fos – Vandfald*] Det Sprog de fornemmere i Christiania tale, er baade det netteste i Udtale og nærmer sig meest til Hovedsproget som bruges i Skrift.
 - J.N. Wilse (1735–1801); danskfødt prest i *Spydebergs Beskrivelse* 1779

Og hva med norsk og dansk i dag?

- Norsk ortografi:
- En **bærer** og en **baker** skulle **bære** et **beger**.
- Med normal uttale:
- *”en **bærer** å en **baker** skulle **bære** et **beger**.”*
- Dansk ortografi:
- En **bærer** og en **bager** skulle **bære** et **bæger**.
- Med ekstra tydelig uttale:
- *”en **bεå** å en **bæjå** skulle **bεå** et **bεjå**.”*
- Med normal uttale:
- *”en **bεå** å en **bεå** skulle **bεå** et **bεå**.”*

Konklusjon:

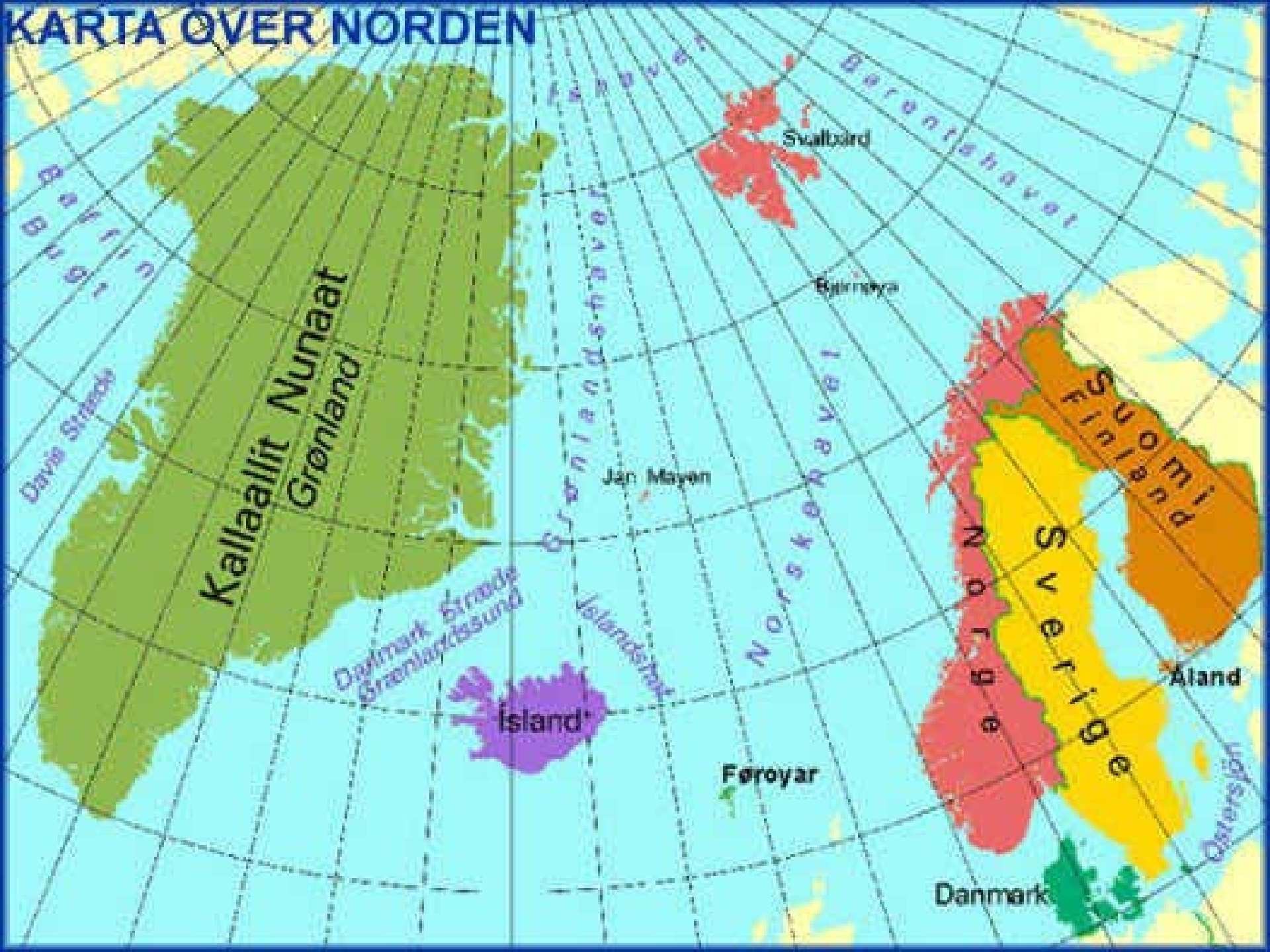
Hvis *dansk skriftspråk* skal være målestokken for hva som er ”det smukkeste dansk”, snakker fremdeles mange nordmenn bedre dansk enn danskene!

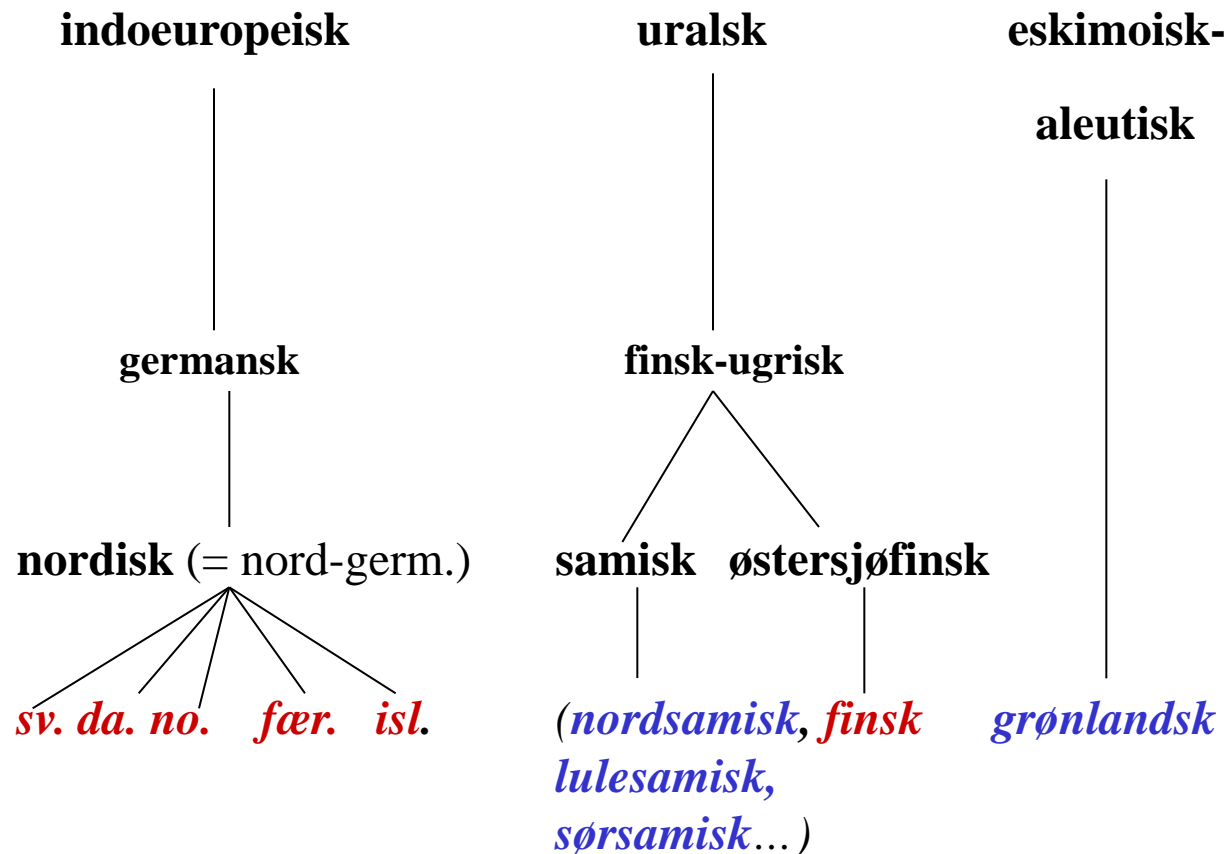
Men om *språket* i Norge er ”klart og greit”, kan det samme neppe sies om *språksituasjonen* i Norge

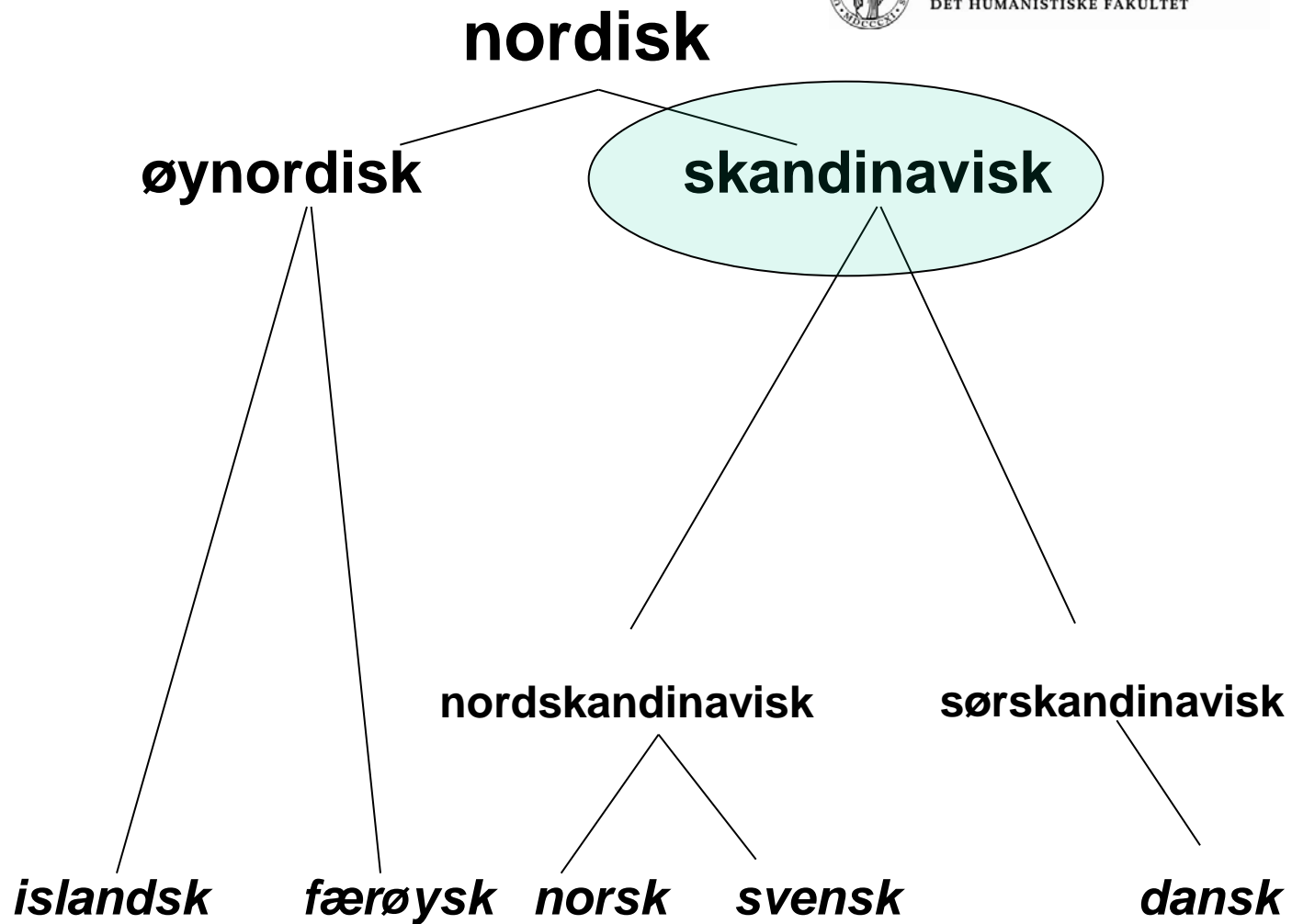
Noen trekk av den ytre
språkhistoria i Norden etter
mellomalderen

KARTA ÖVER NORDEN

Språk i Norden i dag – språkfamilier og undergrupper

Inndeling av moderne nordiske talespråk basert på innbyrdes likhet

Skandinaviske språk

DK/NO/SE

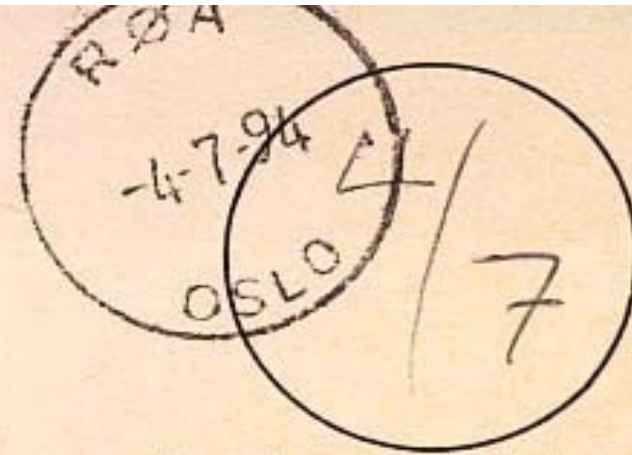
Daglig bruk av Aquafresh ger ett 3-dobbelt beskyttelse/skydd for stærke tænder/tänder, friskt tandkød/tandkött og frisk ånde/pust/andedräkt. Den nye forbedrete/förbättrade formulan ger deres/din mun en frisk følelse/känsla.

Skandinaviske språk

DK/NO/SE

Daglig bruk av Aquafresh ger ett 3-dobbelt beskyttelse/skydd for stærke tænder/tänder, friskt tandkød/tandkött og frisk ånde/pust/andedräkt. Den nye forbedrete/förbättrade formulan ger deres/din mun en frisk følelse/känsla.

fra postkontoret

til ARNE TORP

BÆRUMSVN. 144^A, 1342. JAR

Før De åpner/opnar brevet, må De være/vere sikker på at det er til Dem/Dykk.

Dersom brevet ikke/ikkje er til Dem/Dykk, gi beskjed til postbetjenten, eller skriv det på brevet og legg det i postkassa så snart som mulig/mogleg.

Bl. 70.280.01 80.000 2.92

Språk som ledd i nasjonsbygging: Politikk og offisielle språk i Norden før og etter 1800

- Før 1800 – politisk:
- Kongeriket Sverige–Finland
 - 1809: Finland blir russisk storfyrstedømme
 - 1917: Finland blir uavhengig republikk
- kongeriket Danmark–Norge (med Færøyane og Island)
 - 1814: Norge i union med Sverige
 - 1905: Norge blir uanhengig kongedømme
- før 1800: offisielle språk
- svensk (finsk bare som “hjelpespråk” bl.a. i religiøse sammenhenger)
- dansk (islandsk brukt som “religiøst” språk på Island)

Språkplanlegging i Norden på 1800-tallet

Finland	Norge	Færøyene
1830-åra: diskusjon om ny standard for finsk	1853: Ivar Aasen lanserer landsmålet	1846: V.U. Hammarshaimb lanserer en skriftlig standard for færøysk
1863: finsk blir jamstilt med svensk	1885: landsmål blir jamstilt med norsk-dansk ("det almindelige Bogsprog")	1948: Hjemmestyreløven: "Færøsk er hovedsproget, men dansk skal læres godt og omhyggeligt"

Offisielle språk i Norden i dag

(etter størrelse; **skand.**, **øynord.**, **ikke-nord.**)

- Språk
- **Svensk (9 mill.)**
- **Dansk (5,3 mill.)**
- **Finsk (5 mill.)**
- **Norsk (4,5 mill.)**
- **Islandsk (0,3 mill.)**
- **Færøysk (0,045 mill.)**
- **Grønlandsk (0,045 mill.)**
- **Samisk (0,02 mill)**
- Område
- Sverige, Finland (0,3 mill.)
- Danmark (Fær., Grønl.)
- Finland, Sverige (0,2 mill.)
- Norge (BM 90%, NN 10%)
- Island
- Færøyene
- Grønland
- Norge, Sv., Finl., Russl.

Prøver på nordiske språk

Varför bokmål och nynorska? (1)

Orsaken till att man har två norska språkformer i Norge, medan man klarar sig med bara en form av både danska och svenska, är både historisk och politisk. Bokmål är historiskt sett en »förnorskad« utgåva av det danska skriftspråket som användes i Norge sedan den tiden då landet var i politisk union med Danmark (från ca 1400 till 1814).

Nynorska är däremot ett nytt skriftspråk som etablerades ca 1850 på grundval av de norska bygdedialekterna, som ett »nationellt« alternativ till danskan. Bokmål är därför mycket likt danskan – i skrift, inte i uttal! – medan nynorskan har vissa drag gemensamma med färöiska och isländska.

- *Ur Nordens språk med rötter och fötter s. 44*

Prøver på nordiske språk (2)

Grunden til at man har to norske målformer i Norge, mens man klarer sig med én form af både dansk og svensk, er både historisk og politisk. Bokmål er historisk set en »fornorsket« udgave af det danske skriftsprog der har været i brug i Norge siden landet var i politisk union med Danmark (fra ca. 1400 til 1814).

Fra Nordens sprog med rødder og fødder s. 44

Prøver på nordiske språk (3)

Grunnen til at man har to norske målformer i Norge, mens man klarer seg med én form av både dansk og svensk, er både historisk og politisk. Bokmål er historisk sett en »fornorsket« utgave av det danske skriftspråket som har vært i bruk i Norge siden landet var i politisk union med Danmark (fra ca. 1400 til 1814).

Fra Nordens språk med røtter og føtter s. 44

Prøver på nordiske språk (4)

Nynorsk er derimot eit nytt skriftspråk som vart etablert ca. 1850 på grunnlag av dei norske bygdemåla som eit »nasjonalt« alternativ til dansk. Bokmål er derfor svært likt dansk– i skrift, men ikkje i uttalen! – medan nynorsken har visse drag sams med færøysk og islandsk.

Eksempel på at nynorsk

”har visse drag sams med islandsk og færøysk”

jag vet att han kommer hem

jeg ved at han kommer hjem

jeg vet at han kommer hjem

eg veit at han kjem heim

eg veit at hann kemur heim

ég veit að hann kemur heim

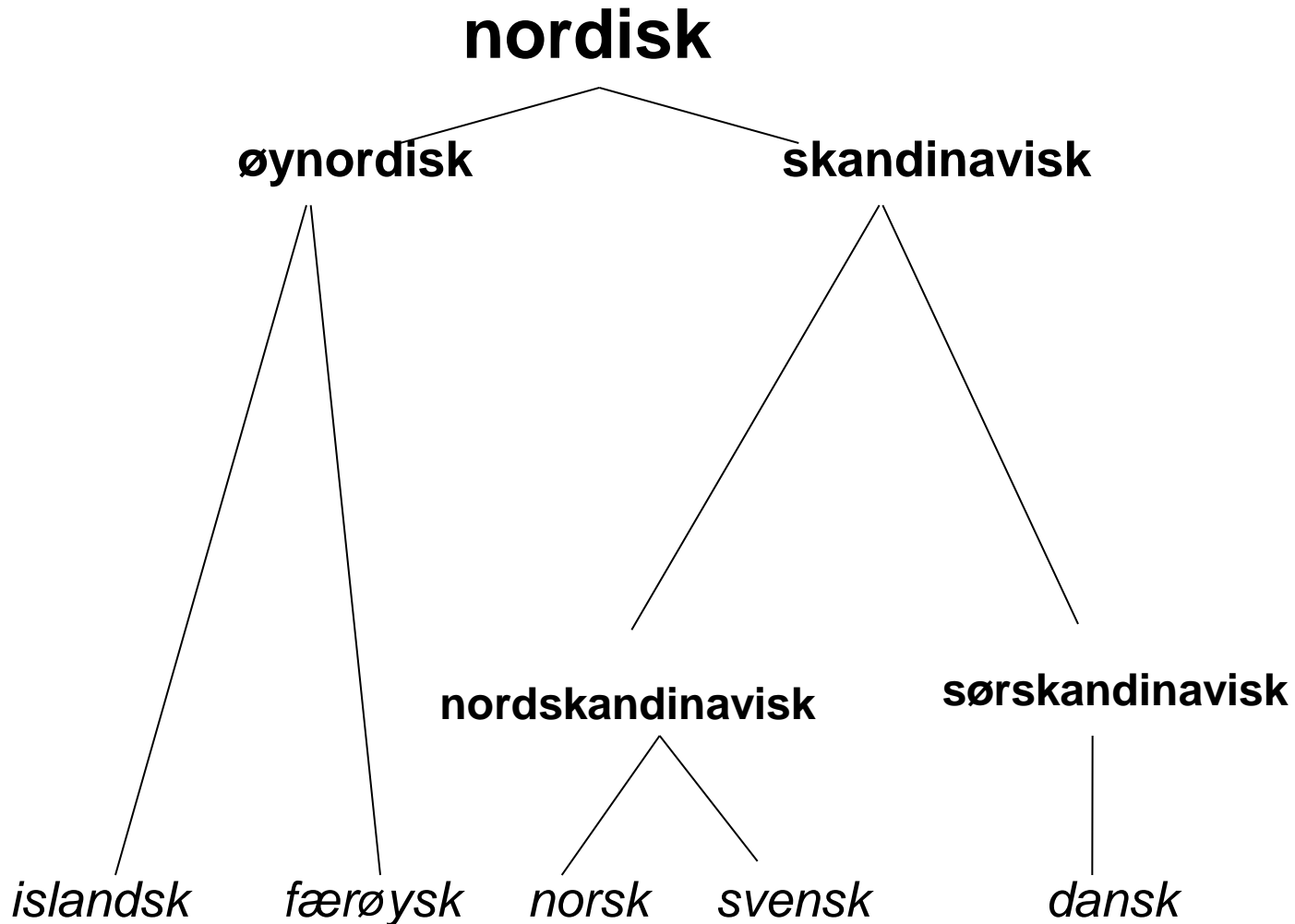
Prøver på nordiske språk (5)

Nýnorskt er harafturímóti eitt nýtt skriftmál, sum varð grundað uml. 1850 við støði í norskum bygdarmálum, sum ein innlendskur valmøguleiki til danskt. Bókmál er tí ógvuliga líkt donskum – í skrift, ikki í framburði! – meðan nýnorskt hevur ávís drøg í felag við føroyskt og íslendskt.

Prøver på nordiske språk (6)

Nýnorska er aftur á móti nýtt ritmál sem var komið á um 1850 á grundvelli norskra mállýskna sem „þjóðernislegur“ valkostur á móti dönskunni. Bókmál er þess vegna afar líkt dönsku – í ritmáli en ekki í framburði! En nýnorskan á ýmislegt sameiginlegt með færeysku og íslensku.

Inndeling av moderne nordiske språk basert på innbyrdes forståelighet

Hvorfor er øynordisk og skandinavisk ikke innbyrdes forståelige språkformer?

- Konan talaði við manninn sinn um bílinn.
Kona talte med mannen sin om bilen.
- Kerlingin mætti tröllinu á fjallinu.
Kjerringa møtte trollet på fjellet.
- Sjónvarpið bilaði þegar ég var að horfa á fréttirnar.
- *Synvarpet *billede *dejer jeg var at *hørve på *fritterne.
- The TV broke down while I was watching the news.

Hvorfor er skandinaviske og islandske ord så forskjellige?

- Hanseatene kom til Skandinavia – men ikke til Island!
- Derfor er alle skandinaviske språk proppfulle av nedertysk.

Så mye nedertysk kan det være i en skandinavisk setning:

- **Skredderen tenkte *at* trøya passet fortreffelig, men kunden klaget *og* mente *at* plagget *var* kort *og* tøyet simpelt *og* grovt.**
- **De schrâder dachte dat die trôie vortreffelik paste, men de kunde klâgde und mênde dat die plagge kort was und dat tûg simpel und grof.**
- **Klæðskerinn hélt að skyrtan *passaði* fullkomlega, en viðskiptavinurinn kvartaði og taldi að flíkin væri stutt og efnið einfalt og *gróft*.**

Den norsk-amerikanske lingvisten Einar Haugen om forholdet mellom dansk, norsk og svensk:

When Norwegians and Swedes communicate orally, they can tell what word is being spoken, though they may be uncertain of its meaning [*affär* – *affære*]. When Norwegians and Danes communicate, they have to listen hard to be sure what word the other is using, but once they get that, they usually know what it means [*meget* – *meget*]. Or as one wit has put it: **Norwegian is Danish spoken in Swedish.**

Haugen: "Danish, Norwegian and Swedish"
(1990)

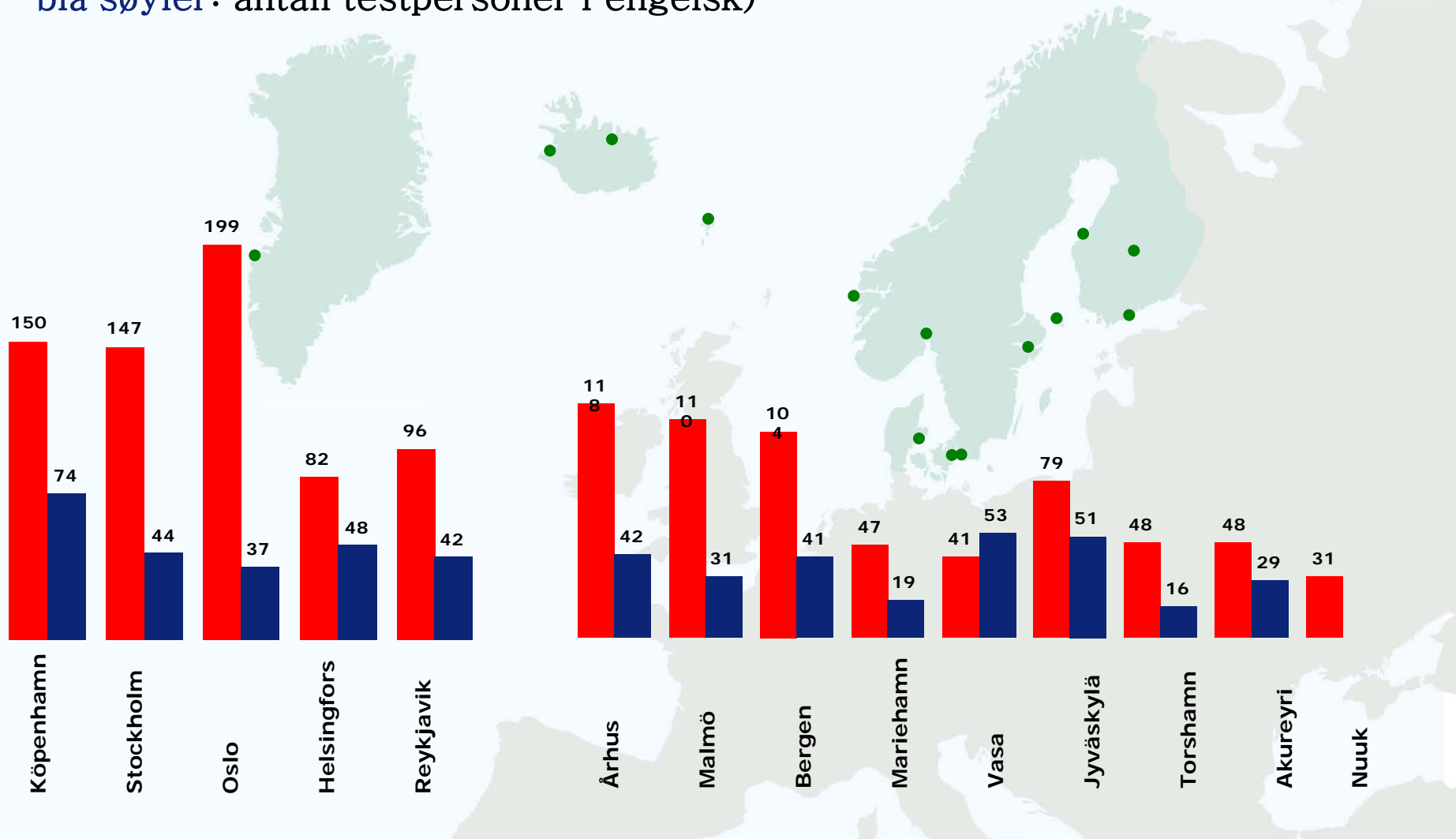
INS

Internordisk språkforståelse i en tid med økt internasjonalisering 2003–2004

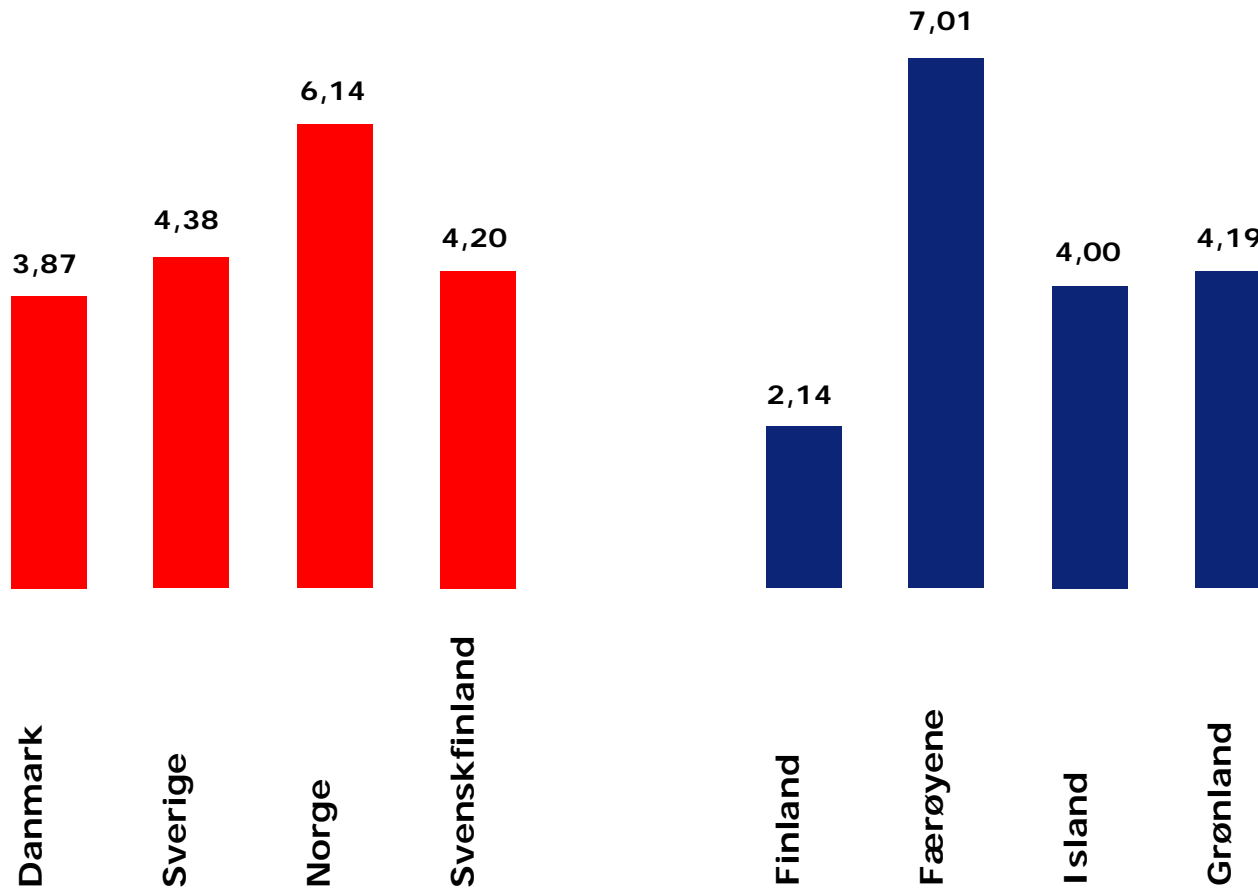
- Sluttrapporten *Håller språket ihop Norden?* ligger på nettet

Undersøkellesstedene m. antall informanter

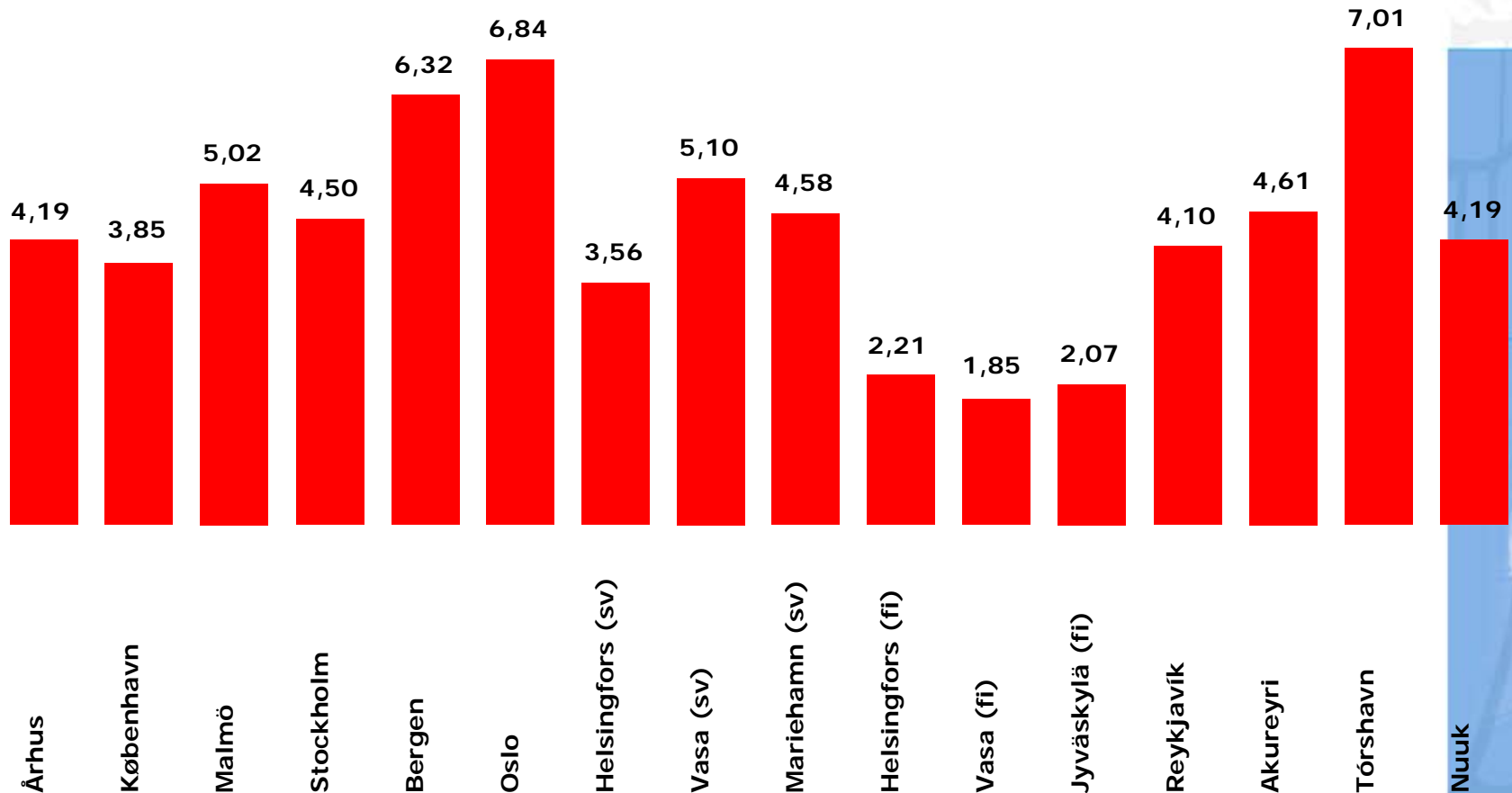
(**røde søyler**: antall testpersoner i naboSpråk;
blå søyler: antall testpersoner i engelsk)

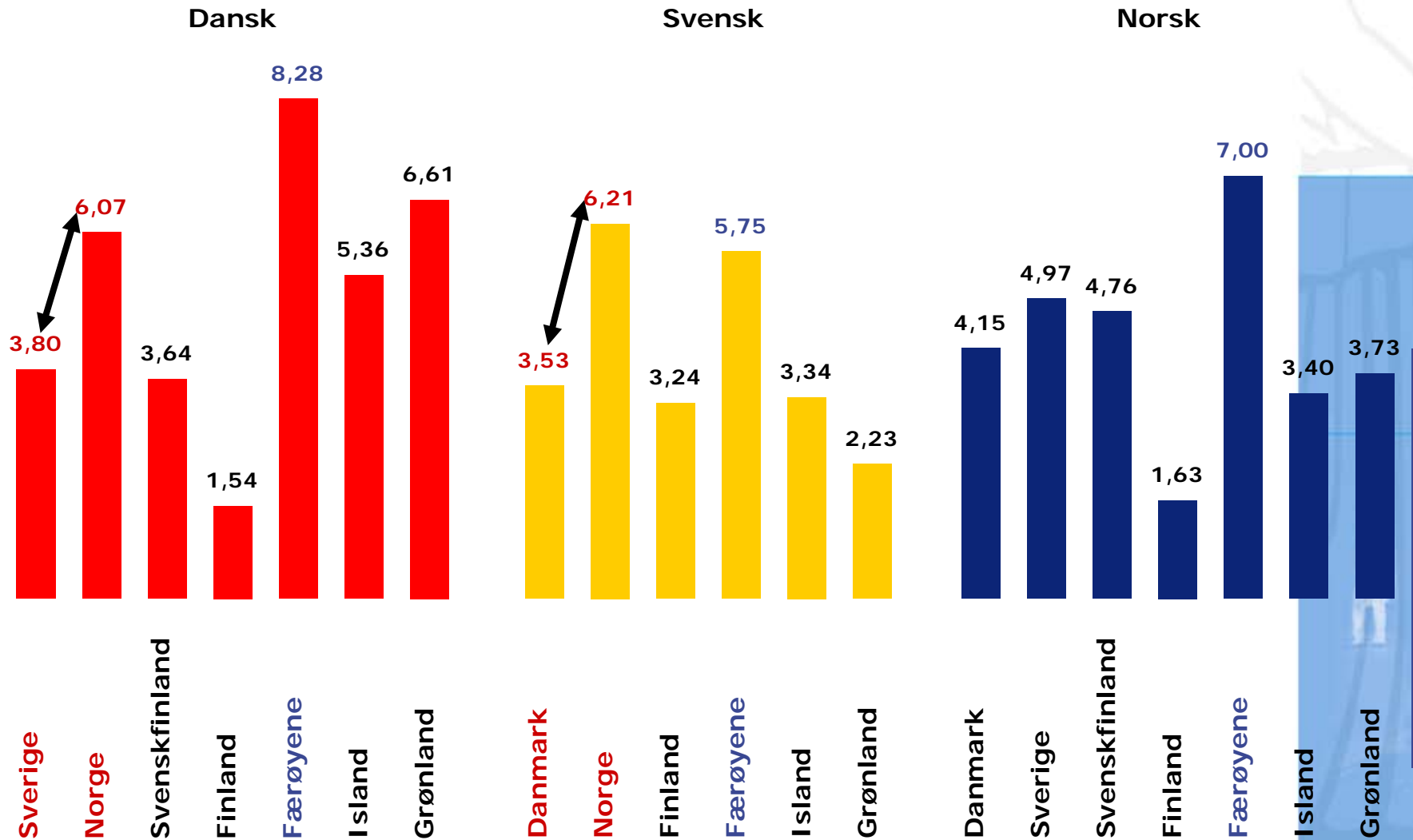
Samla resultat for nabospråksundersøkelsen

Nabospråksforståelse på de forskjellige stedene

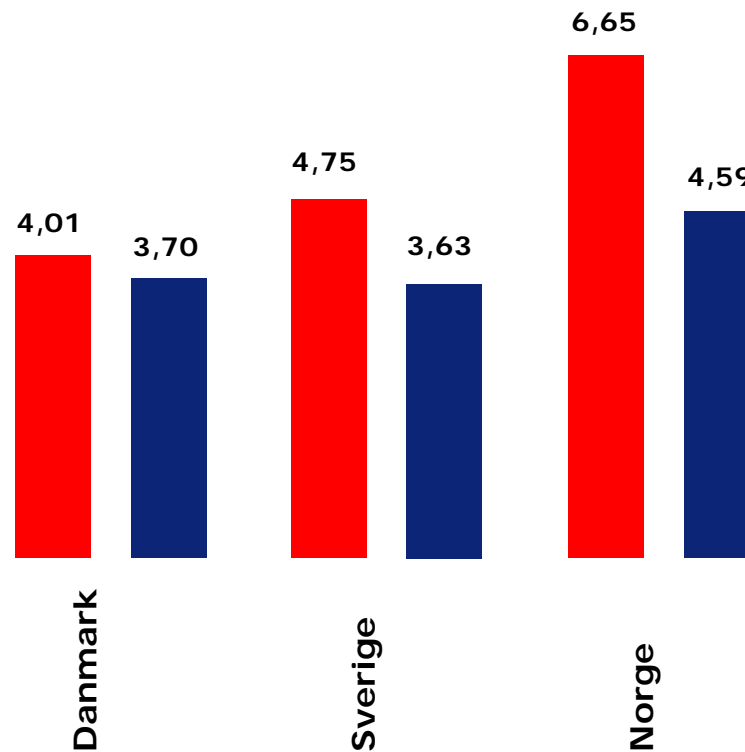
Resultat for de enkelte nabospråka

Majoritets- og minoritets- språklige i Skandinavia

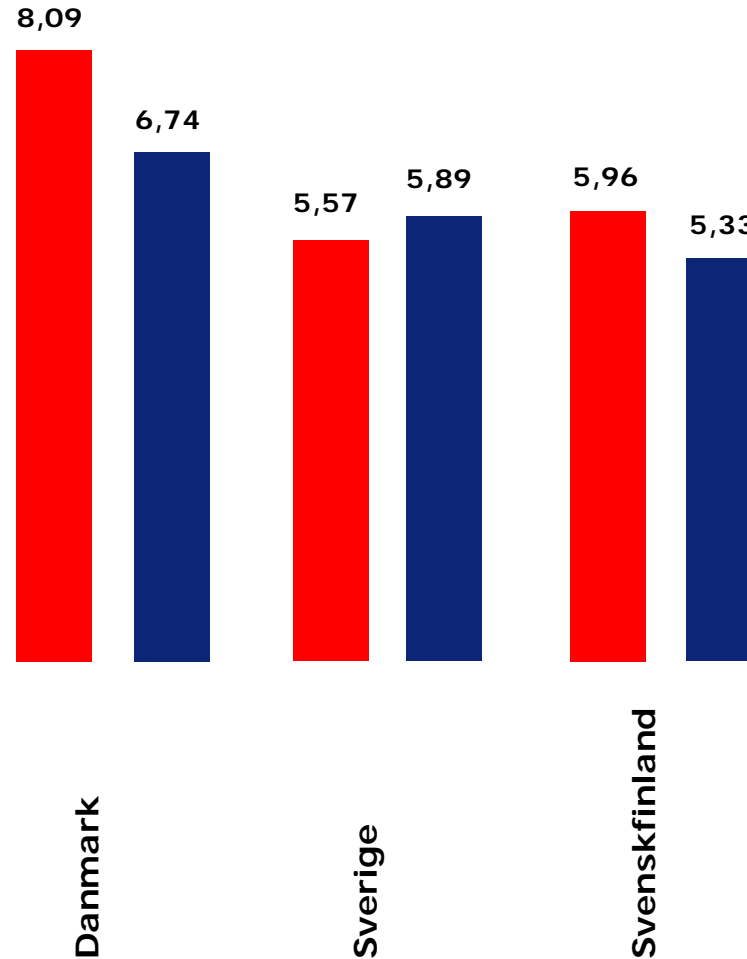
røde søyler: majoritetsspråklige

blå søyler: minoritetsspråklige

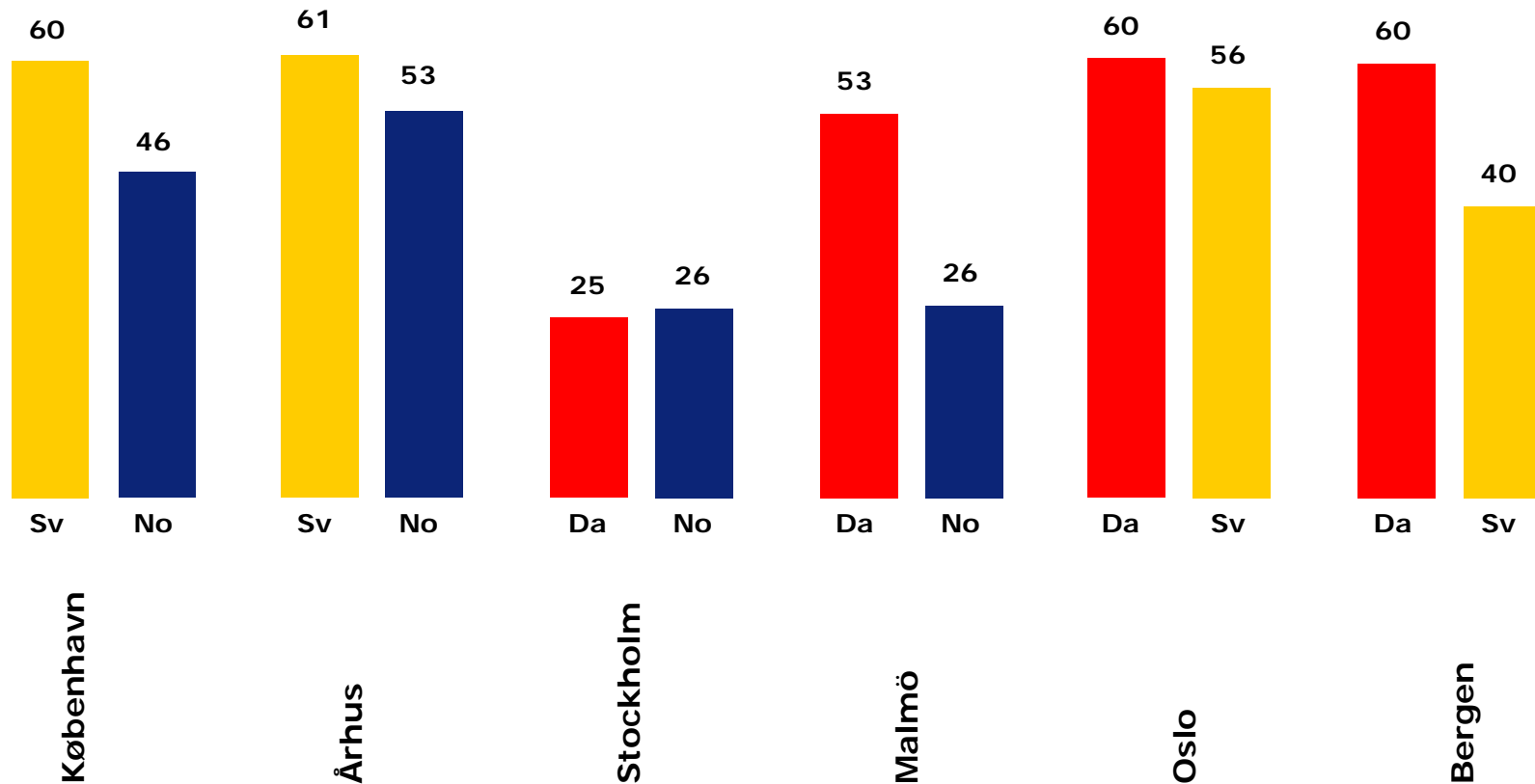
Bokmål og nynorsk

røde søyler: bokmål
blå søyler: nynorsk

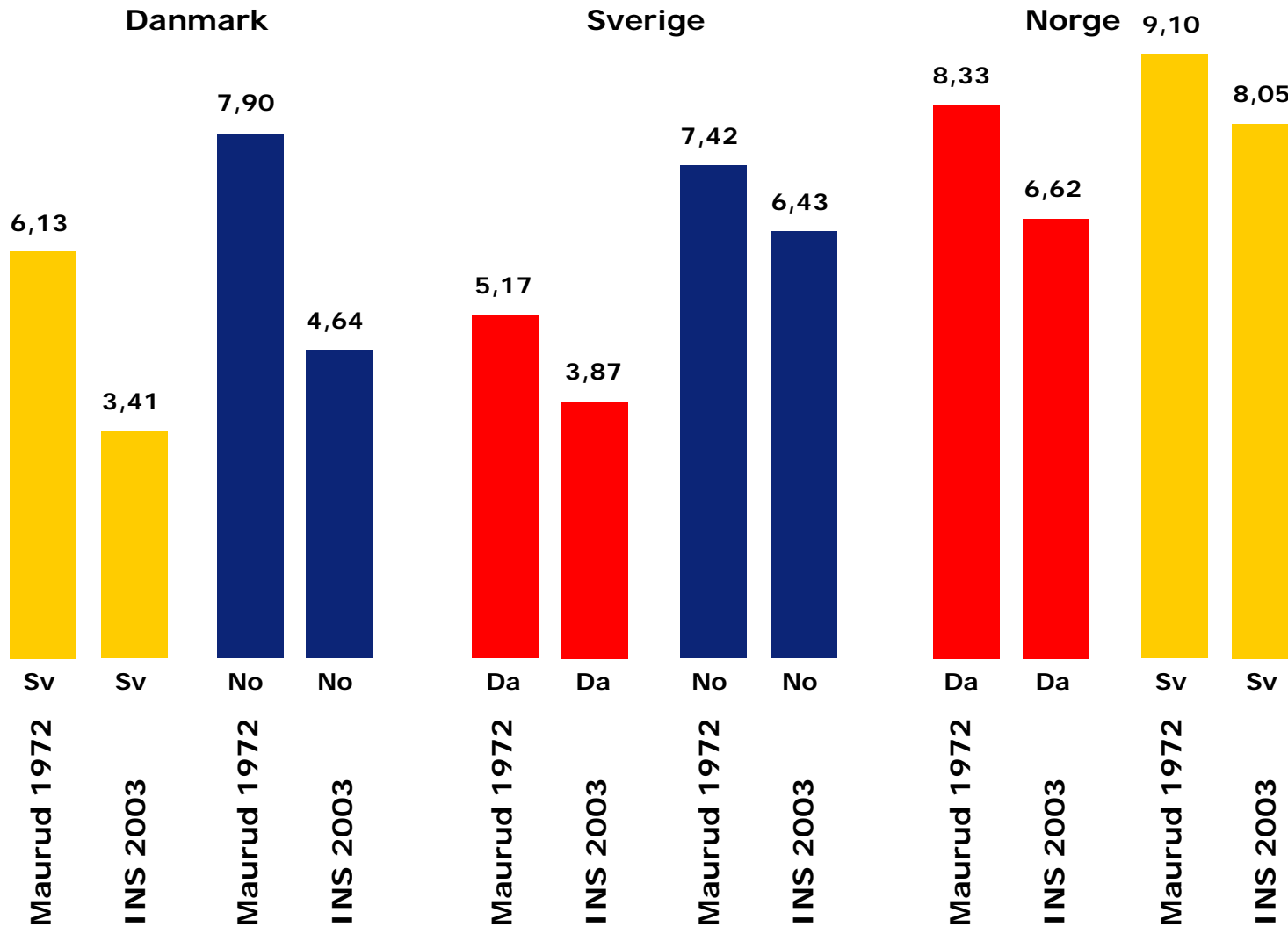

Nabospråksundervisning

Har du fått undervisning i dansk/svensk/norsk på skolen?

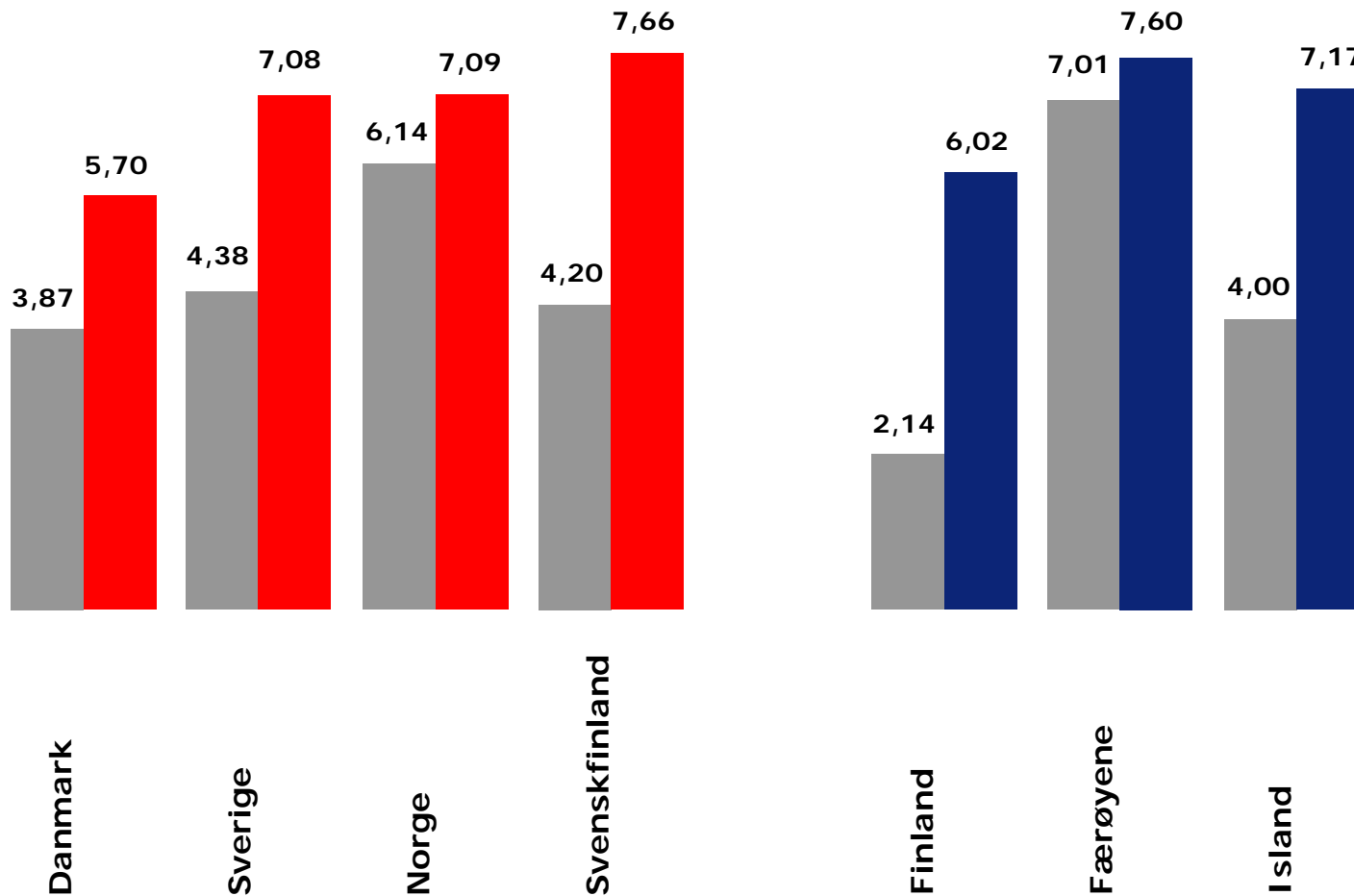

Nabospråksforståelse med tretti års mellomrom

Resultatet av engelskundersøkelsen

røde og blå søyler: engelsk
grå søyler: nordiske språk

Holdninger

Synes du at dansk/svensk/norsk er **lett**?

	Dansk	Svensk	Norsk
Dansker	–	43,4	53,9
Svensker	33,5	–	58,4
Nordmenn	35,5	77,4	–

Holdninger

Synes du at dansk/svensk/norsk er **pent**?

	Dansk	Svensk	Norsk
Dansker	–	46,0	50,5
Svensker	27,8	–	53,1
Nordmenn	28,9	66,6	–

Medelsvenssons syn på norsk språk?

(jf. <http://www.skrattnet.se/kategorier/skamt.php?cat=11&sub=37&id=334>)

• Svensk ord

- bajs
- chips
- grodyngel
- lingon
- banan
- hjärta
- läppstift
- ekorre
- tandsköterska

• Antatt/påstått norsk ord

- bæsj
- potetgull
- rumpetroll
- tyttebær
- gulebøj
- bloupump
- trynemaling
- tallefjant
- protestant

Hvorfor er nordmennene alltid best i skandinavisk nabospråksforståelse?

Norsken ligger midt mellom svensk og dansk.

- Vi har ”svensk” uttale og ”dansk” ordforråd.
- Nordmennene er vant til språklig variasjon.
- Vi har to skriftlige målformer, og dialektene er mye mer brukt enn i nabolanda.
- HVORFOR ER DET SLIK?
- Begge deler skyldes firehundreårsnatta – *dansketida*.

Et dansk vitnesbyrd om nordmennenes nabospråkskompetanse

Det er Norge, der har nordisk rekord i sprogforståelse og sprogforståelighed. Ud over de rent lingvistiske forklaringer vil jeg anføre den sprogpsykologiske forklaring, at man i Norge har udviklet en større grad af sproglig opmærksomhed, at norske er vant til at høre talesproget i flere varianter, end vi andre, at man i Norge er vant til at se variationer i skriftsproget – og alt det kan man takke kongeriget Danmark for!

Jørn Lund 1990: «Dansk og norsk» i *Språk i Norden* s. 103